

Мәшһүр Жұсіп пен Тоқан хазірет

Ел-жүрт Мәшһүр Жұсіп Көпейұлы жайлы құлағдар болғанымен, Ереймен жерінің тұмасы, заманында халықтың пірі атанған Тоқан (Тоқмагамбет) хазірет Домағұлы жөнінде көп біле бермейді.

Айта кететін бір жайт, Ереймен-тауды жайларған Қанжығалы елі мен Баянауылдағы Сүйіндік руларының арасында сонау Шоң мен Шорман, Бапан билердің заманынан келе жатқан қырғиқабақтың бар. Мұның барлығы сол уақытта Ереймен өніріндегі жерсуды бөлісе алмау мәселесінен бастау алғаны тарихтан мәлім. Осының аяғы ақыры 1831 жылғы «Ерейменжанжалына» себепкер болып, кісі қаны тегілгесін, сүйіндіктер Ерейменді біржола тастап шығып кетеді. Бірақ елдің арасындағы осындағы салқындыққа қарамастан, қос ғулама – Мәшһүр Жұсіп пен Тоқан хазіреттің бір-біріне деген құрметі ерекше болған. Ол жайлы ел ішіндегі ертеден қалған әңгімелерде де айтылады, сондай-ақ, Қазақстан мұсылмандарының қазы болған дін қайраткери, ақын, Сәкен халфе Ғылмани да жазып кеткен.

Сол уақыттарда Мәшһүр Жұсіп Көпейұлы мен Қанжығалының Бозым атасының ішіндегі Есіргептен тарағының Тоқан хазірет Өлеңті өзенінің бойын қыстап отырған Мәшһүрдің ез ағайыны Шикібас деген кісінің ауылында кездесіп, мәжілістес болып, бір қонып тарқасады екен. Кейін Шикібас Мәшһүрден: «Қанжығалының хазіретімен бір тұн мәжілістес болдыңыз, ол туралы не айтасыз?» - деп сұрапты. Сонда Мәшһүр: «Тоқанның ғылыми айналасы жартас, суаты жоқ терең қарасу сияқты!» - деген екен. «Бұл сөзді Мәшһүрдің немере інісі Әбілғазы Мағұрыпұлы айтып отыра-

ең ағайыны Шикібас ауылында болып, арасында Сәкенге келіп, сабақ алып тұрыпты. «Дегенмен қыстың ақырында халық тозып, басына ауырлық түсіп, бір-бірінің азығын талап жерлік халге жетті. Әбілғазының аяқкорға қызылкөк аты бар еді, аз ғана мүлігін соған артып, қатының жаяу ертіп, Баяндағы Мәшһүрдің қасына барам деп қоштасып кетіп қалған. Сол жазда халықтың азықтулғын алып, тонағ жүрген бір жауыздар жолда Әбілғазыға кездесіп, өзін өлтіріп, атын алып кетіпти», – деп жазады Сәкен Ғылмани.

Сәкенге Мәшһүрдің сөзі мен әдетін, мінез-құлқын әңгіме қылып жүретін осы Әбілғазы екен. Сондай әңгімелерінің бірін Сәкен халфе былай деп есіне алады: «Тоқан хазірет Шикібас қажынікіне түсіп, түстеніп жүреді екен. Осылай бір келгенінде, Шикібас қажы Тоқан хазіретке мынадай тілек айттыпты:

– Тақсыр, хазірет, Мәшһүр – біздің ет жақын туысқанымыз. Құлболдының ішінде Күлік деген атадан Тілеуімбет болып бөлінеміз. Біздің ортамыздары оқыған зор ғалым сол кісі. Қайын жүрті

– Айдабол елі. Осы Мәшһүр қазір Күлік арасынан кетіп қалып, Айдабол, Қаржас ішіне барып отыр. Сол жерде отырғанын біз намыс қыламыз. Қайт десек, айтқанымызға қенбейді. Мәшһүр сізді сыйлайды, сондықтан сол кісіге елге қайт деп шарығат жолымен бір хат жазып берсеңіз!

Тоқан хазірет Шикібастың тілегін құп алып, араб тілінде мынадай бір хат жазып беріпти: «Я аие аннасо, енна халақинәкем мен закара уа унса уа жағалнәкем шүғұбан уа қаба ила патағарафу булла арахамакем».

Оған Мәшһүр Жұсіп төмендегідей жауап қайырған екен: «Фафферру илааһи әлфириаро бимма ла ютаффом мен сун-

басқа жаққа кетуің жол емес деген емеурін білінеді.

Ал Мәшһүр Жұсіптің хатының мазмұны: «Алла Құранда қашындар деген. Хадисте күштен асқан істен қашу – пайғамбарлар жолы» дегенді білдіреді. Бұдан Мәшһүрдің: «Күлік деген құдайшылық жолда жүрмейтін ел болды, айтқан сөзіме көндіре алмадым, сондықтан ғылымды сыйлайтын Айдабол, Қаржас ішіне кеттім» деген ишаратына саяды, – дедім.

Әбілғазы марқұм таң қалып: «Алырай, алырай, қалай терең жазылған хаттар!» – деп тамсанып қалды», – деп әңгімеленеді Сәкен халфе сөзінде.

Енді Тоқан хазірет пен Мәшһүр Жұсіп жайлы ел ішінде айтылып жүрген мына бір әңгімелерді де назарларының үсінде кетпекпіз. Екі ғұламаның ара жақындығын үната қоймаган Қанжығалы елінің белгілі адамдары Тоқаннан: «Хазірет, Сүйіндіктің Мәшһүрін сонша құрметтейсіз, не қасиеті бар оның?» – деп сұрайды екен. Сонда Тоқан жарықтық: «Мәшһүрді Алла оқытқан, мени адам оқытқан!» - деп жауап беретін көрінеді.

Ал Мәшһүрден Сүйіндік елінің жақсылары Тоқан хазірет жайлы сұрағанда, ол: «Тоқанның алты мың алты жұз алпыс алты жылқысы бар!» – дейді екен. Мұның мәнісін түсінбеген кейбіреулер: «Ойырмай, не деген қисапсыз бай!» – деп таң қалатын көрінеді. Сөйтсе, Мәшһүр Жұсіп Құранның аяттарын мензеп айтады екен. Яғни, Тоқан хазірет Құран сөзін бастан-аяқ жатқа біледі деген сөз.

Жалпы, Тоқан хазірет пен Мәшһүр Жұсіпке байланысты біраз әңгіме Ереймен жерінде бүгінге дейін сақталып қалған. Соның бірі былай деп көледі: «Бірде Тоқан Мәшһүр Жұсіпті қонаққа

Тоқан хазіреттің көреметтері

Хазірет бірде Қекшетау жағындағы құдасын қонаққа шақырады. Бірақ құдасы сырқаттанып келе алмай, құдағы үш ат жеккен пәуескемен келіп-ті. Тұмсықта отырған хазіреттің ауылында бірнеше күн сый-құрмет көрген құдағы енді еліне аттанбағы болғанда, хазірет жылқышысын шақырып алып: «Шұбар қысырақтың үйін айдалып, ішінде бір «жігіті» болсын», - дейді. Жылқышы айдал көледі. Тоқан хазірет:

– Ал, құдағы, аттанам десеніз, жолыңыз болсын! Мына қысырақтың үйірі жолыңызға байлағаным, ала кетіңіз, - депті.

– Құда-ау, бұл малды қалай жеткізем, жанымда ат айдаушым мен екі жас бала ғана. Ниетіңізге раҳмет! Қысырақтың үйірін айдал әкете алмасам да, құданызға алдым деп айта барам, - дейді құдағы.

Сонда хазірет:

– Құдағы, абыржымаңыз, бұл сізге бүйірған мал. Аллаға сыйынып, жылжып жүре беріңіз, - депті. Шынында да, пәуеске орнынан қозғалып жүре бергенде, қысырақтың үйірі соңынан тізіліп ере жөнеліпти.

Жаз шілденің күнінде хазіретті бір сыйлас адамы қонаққа шақырса рек. Айтқан уақытында барса, ол үйде отағасынан басқа ересек ешкім көрінбейді. Амандық-саулық сұрасқаннан кейін үй іесі далаға шығып кетеді. Әрі-беріден соң далаған шуласқан даусы естіледі. Мұны естіген хазірет те далаға шығып: «Не болды, тыныштық па?» - деп сұраптады.

– Сіз жалғыз отырмасын деп мына ауылдағы пәленбай деген ақсақалды шақырта қояйын деп едім, үйдегі жалғыз жуас атты бала мініп кетіпти, енді не істерімді білмей тұрмын, - дейді үй іесі.

– Мына көп жылқының бірін мініп ба-

Әбілғазы Мағұрыпұлы айтып отырағын», – деп жазады Сәкен халфе.

Әбілғазы Мағұрыпұлы – Мәшһүр Жүсіппен немерелес адам. Өзі кезінде дін окуын қуып, бір жыл Троицкіде де оқыған екен. Сосын Ерейментаудың Тойғанкөліндегі Ақтамақ халфе ашқан медреседе біраз оқиды. Кейін жасы келіп қалса да, Сәкен халфе үстаган медреседе де оқыпты.

1931 жылдың ашаршылығы басталарда Сәкен халфе Өлеңтінің арғы бетінде отырған Төкім Айтжан баласының үйін бір жыл қыстайды (Текімнің қыстаяуы мен Шикібас қажының ауылы Өлеңті өзенінен Астанаға қарай өтетін көпірдің он жағында, 5-6 шақырым жерде). Әбілғазы өзеннің бергі бетінде отырған

әлфирадо бимма ла ютаффом мен сұннател мурсалин». Әбілғазы осы хатты маған көрсетіп, мазмұны қалай деп сұрады.

Сонда мен: «Әй, Әбеке, баяғыдан бері оқу оқып жүрсіз, осыны түсінуге шамаңыз жеттепеді ме?» – деп әзілдедім. Сосын оған хаттың мазмұнын түсіндіріп бердім. Тоқан бір аят хадис жазыпты, оның мазмұны: «Мен адамдарды ерек-әйел қылып жаратып, оларды үлт, қауым, қабила, ру қылып бөлдім, бірін-бірі тану үшін». Мұнда ол Мәшһүрге: «Сен Күлік руынан емес пе едің, жақыныңды танып, бірге болуың керек» деген ишарасын аңғартқан. Хадистің мазмұнынан жақыныңды сыйлап, раҳым қылу керек, аранды үзбе, байланыс жасап отыр, жақынынан, туған-туысынан бөлініп,

«Бірде Тоқан Мәшһүр Жүсілті қонаққа шақырам деп Өлеңті бойына қарай бара жатса, жолшыбай сүйіндік елінің бір адамының қайтыс болғанын естиді де, сол үйге соғып, дүға оқиды. Бірақ әлі мәйіт шықпаған екен. Мұны қөрген сол елдің адамдары Тоқанды сүріндірмек ниетпен Мәшһүрге кісі шаптырыпты. Ол адам Мәшһүрдің үйіне Тоқаннан бұрын жетіп, хазіреттің шаригатты бұзып, мәйіт шықпаған үйге дүға оқығанын айтады. Сонда Мәшекен жарықтық:

– Тоқанның айтқаны да, істегені де дұрыс. Оны Құдай оқытқан, мені адам оқытқан, оған шек келтіруші болмаңдар, – деген дейді. Міне, сол кезде екі рұлы елден шыққан екі ғұлама бірін-бірі осылай қадірлекен екен.

– Мына көп жылқының бірін мініп ба-рып келмейсіңдер ме? – деп сұрайды хазірет.

– Олардың барлығы асай, бас біл-мейді.

– Әй, анау шетте тұрган жирен биеге таман баршы, жүгенінді ала бар,—дейді сонда хазірет.

Үй иесі жүгенін ұстап, жирен биеге жақынданап барса, бұрыннан қол үйрениген мал секілді, қозғалмайды. Жүгендер, ыргып мініп, «шу» дегенде, бес жасар асай ту бие жайлап жүре беріпті. Сөйтіп, көрші ауылдағы ақсақалды қонаққа шақырып келген екен.

Сайлау Байбосын, ҚР Еңбек сіңірген мәдениет қызметкери